

KAOTİK ANLARDA FIKHİN MİLLETİN DİRENİŞ RUHUNU İNŞA ETME FONKSİYONU -Millî Mücadele’de Sarayköy Örneği Bağlamında-

Sefa ATİK*

GİRİŞ

İslamî ilimler dünyevî ve uhrevî ilimler olarak ikiye taksim edilmekte ve bunlardan özellikle fıkıh ilmi diğer ilimlerden farklı olarak hem dine hem dünyaya hem de dünya-ahiret ilişkisi bağlamında öte dünyaya dair düzenlemeler yapmaktadır. Fıkıh öncelik olarak dünyevî maslahatların tanzimine odaklanması hasebiyle dünyaya yönelik bir ilim, fıkıhla iştil eden fakih dahi dünyaya yönelik çalışma yapan âlim olmaktadır. Bu düzenleme bağlamında fakihlerin cihat kurumu üzerinden vatan müdafaasına dair bireysel ve toplumsal bilinç oluşturma sadedinde medrese, mescit vb. vasıtalarla üstlendikleri rol önemlidir.

İlahi dinlerin en genci, en yenisi ve en etkilisi olan İslam dini “yaratılışı itibariyle medeni olan”¹ insanın ve yine bir üyesi olarak insanın hayatını idame ettirdiği toplumun sosyal, siyasal, ekonomik vb. yönlerden geliştirilmesi, korunması, sürdürülmesi ve yüceltilmesine özel önem atfetmektedir. İlahî dinlerin sonuncusu olarak İslam, vahyin iniş süreçlerinden itibaren olmak üzere vahyi somut bir gerçeğe ve yaşama dönüştüren sünnet üzerinden çok hassas bir strateji, derin bir entelektüel çaba ve uzun müddeti kaplayan ilmî gayretlerle kurumsallaşma sürecine girmiştir. İslam’ın temel prensiplerini, dünya görüşü ve mesajlarını içeren bu kurumsallaşma çabaları Hz. Peygamber döneminden başlamak üzere Hz. Peygamber, sahabe, İslam terbiyesinden geçen Müslüman bireyler ve dönemin uleması tarafından sonraki dönemlerde yaşayan nesillere aktarılmıştır

Henüz genç bir din olan İslam, Peygamberinin eliyle “yaratılışı itibariyle medeni olan” insanın medeniyet ile bağını kurmuş Mekke’den

* Dr. Öğretim Üyesi, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, satik@pau.edu.tr

¹ Subhi Recep Mahmesânî, *İslam Hukuk Felsefesi*, çev. Yaşar Çolak, İbrahim Paçacı, Dursun Aygün, Mustafa Baş, Ömer Gülden (Ankara: Türkiye İlahiyatçılar Birliği Vakfı, 2009), 17.

Medine'ye hicret ederek/ettirerek kendi inananları için Medine'de İslam site devletinin temellerini atmıştır. Böylelikle tanımı, sınırları, ilkeleri belli olan bir yönetim mekânizması kurulmuştur. Medine sözleşmesiyle şehrin yönetimi, müdafaası ve muhafazası için gerekli altyapıyı oluşturulmuştur.²

Hz. Peygamber “Medine Toplumun Kuruluşu Bağlamında” mescidin inşası, ensar-muhacir kardeşliği ile Müslümanların birleştirilmesi, Medine sözleşmesi, şehrin nüfus sayımının yapılması ve sınırlarının belirlenmesi³ gibi derinlikli yönetici aklına ilave olarak Medine arazisini sit alanı ilan ederek şehre ontolojik bir kutsiyet de yüklemiştir.⁴

İslam inanç teorisi olarak niteleyebileceğimiz Kelam ilmine göre insanlığın en akıllıları anlamında “fetanet/fitnat”⁵ sıfatı ile nitelenmekle birlikte vahiyle müeyyed olan Hz. Peygamber, vahyin açtığı ufuk, hedef ve ilahî strateji ile birlikte kurmuş olduğu topluluğa karşı ileride oluşabilecek mümkün⁶, muhtemel⁷ tehlike ve tehditlere ilişkin tedbirler konusunda vahiy yolu ile uyarılmıştır. Nitekim ilahî vahiy henüz çiçeği burnunda olan İslam toplumunun mazhariyeti ve oluşabilecek tehditlere karşın “fetih⁸ ve nasr (zafer)⁹” adlarında indirmiş olduğu surelerde müjde ve taktiklerde bulunmuştur.

² Muhammed Hamidullah hocanın konuyu “Toplumun teşkilatlandırılması ve Yeni Düzen” başlığı altında işlemesi manidardır. Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayınları, ts.), 1/176-183.

³ Hz. Peygamber “Müslüman olduğunu söyleyen insanları bana yazın” dedi. Biz de 1500 erkeğin ismini yazdık. Bunun üzerine “bin beş yüz kişi ile korkacak mıyız ki? Daha önce korkuyor ve namaz kılacak zorluklarla karşılaşıyorduk” dedi. Muhammed Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, çev. Vecdi Akyüz (İstanbul: Kitabevi, ts.), 75.

⁴ Hz. Peygamber “Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın adına. Her Peygamber'in haremî (dokunulmaz bölgesi) vardır. Benim haremim, Medine'dir” demiştir. Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, 75.

⁵ Şerafettin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelam* (Konya: Tekin Yayınları, 1991), 297.

⁶ “Siz yakında kuvvetli bir kavme karşı savaşa çağrılacaksınız”. Fetih suresi- 16.

⁷ “Ey iman edenler! Kendi dışınızdakileri sırdaş edinmeyin. Çünkü onlar size fenalık etmekten asla geri durmazlar, hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Gerçekten, kin ve düşmanlıkları ağızlarından (dökülen sözlerinden) belli olmaktadır. Kalplerinde sakladıkları (düşmanlıkları) ise daha büyüktür. Eğer düşünüp anlıyorsanız, ayetlerimizi size açıklamış bulunuyoruz”. Âl-i İmrân suresi-2/118.

⁸ “Ey Muhammed! Biz sana apaçık bir fetih verdik”. el-Fetih Suresi-48/1.

⁹ “Allah'ın yardımı ve zaferi gelip de insanların bölük bölük Allah'ın dinine girmekte olduklarını gördüğün vakit Rabbine hamd ederek O'nu tesbih et ve O'ndan mağfiret dile. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir”. en-Nasr suresi-110/2-3.

Hz. Peygamberle başlayan kurumsallaşma ve kurumlar tarihi süreci, Hz. Ebu Bekir ile gelişmeye devam ederken Hz. Ömer ile birlikte deyimimin tam karşılığı olarak “Müesseseseleşen Devlet; Hz. Ömer Dönemi”¹⁰ şeklinde zirveye doğru yol almıştır. Nitekim Hz. Ömer, devlete yüklemiş olduğu ülküyü (cihat ve fetih hareketleri) “Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir ile birlikte başlayan fetih hareketlerinin devamı” şeklinde sürdürmüş ve böylece bu sosyal ve siyasal hamlelerinin tabii bir sonucu olarak “Beytülmal, Divan teşkilatı, Adalet teşkilatı, Yeni medeniyet merkezlerinin kurulması”¹¹ gibi stratejik organları oluşturmuştur.

Metnimize birincil dereceden kaynak olarak ele aldığımız Millî Mücadelede Sarayköy Hatıralarım isimli eser daha henüz giriş bölümünde “Başlangıç: Gençliğimize İthaf” başlığı altında söze girerek Malazgirt ve Sultan Alparslan’a şu cümlelerle atıf yapmaktadır: “Aziz Türk Genci; Tarihinde sayısız zaferleri bilhassa 26 Ağustos 1071 Malazgirt Meydan Muharebesinde yüz yetmiş bin Bizans askerine karşın Alparslan’ın elli bin kahramanla ne büyük fedakârlıklarla zaferini kazandığını hatırlayarak bil ki, bu büyük millete mensup ve layık bir varlık olmak kolay şeylerden değildir”.¹² Yazarın “ne büyük fedakârlıklara zaferini kazandığını bil ki” ifadesinden hareketle Türklerin İslam’la buluşup akabinde bir *ilay-ı kelimetullah* ülküsünü kendilerine gaye-i hayat seçmesine vurgu yaparak Sultan Alparslan’ın Malazgirt savaşında ve Sultan Fatih’in İstanbul’un fethinde içerisinde buldukları dinî ve sosyolojik arka plana kısa bir değinide bulunulacaktır. Bu dini ve sosyolojik ortamın arka planına vurgu yaptıktan sonra Millî mücadele Denizli Müftüsü Ahmet Hulusî Efendi’nin hitabet ve bildirisine değinilecektir. Dolayısıyla yukarıda sayılan gerekçeler ışığında bu metin; Giriş, İslam’ın Anadolu’yu Merkez Edinişi ve Türkler, Millî Mücadele ve Sarayköy Örneği: Canlı Bir Şahit Emin Aslan ve Eseri, Vatan Savunmasının Felsefi Temellendirilmesine Genel

¹⁰ Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi (I)* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2014), 1/237–247.

¹¹ Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi (I)* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2014), 2/113-162.

¹² Tokat Emin Aslan, *Millî Mücadelede Sarayköy Hatıralarım* (Ankara: Sarayköy Belediyesi Yayınları, 2017).

Bir Bakış ve Fıkıh İlmi ile Bağı, Toplumsal Düzeni Koruma Bağlamında Fıkıh İlminin Fonksiyonu ve Sonuç bölümünden oluşmaktadır.

1. İSLAM'IN ANADOLUYU MERKEZ EDİNİŞİ VE TÜRKLER

Dört Halife dönemi sonrasında fetih hareketleri ile İslam'la tanışan Türkler kendi kurumsallaşma süreçlerini devam ettirmiş ve İslam'ın cihat ve fetih ülküsünü gaye edinmişlerdir. Böylece İslam dini, adım adım kendi doğal coğrafyası olan Arabistan yarımadasından dışarıya çıkmış, önce Doğu Akdeniz havzasına oradan da öncelikli olarak Emevîlerin fetih hareketleri ile Anadolu Coğrafyasına açılmış sonrasında Türkler eli ile Anadolu'yu kendisine doğal sınırları olarak görmüştür. Nitekim bu bağlamda Türk devletlerinde hükümdara yüklenen anlam ve bu anlam üzerinden uhdesine tevdi edilen sorumlulukların; “halkın refahını sağlamak, Törü (kanun) düzenlemek, muntazam savaş gücü bulundurmak ve *fetihler* yapmaktır” şeklinde maddeleştirildiği görülmektedir. Tabiatı ile bu görev Karahanlılar'ın İslamiyet'i kabul etmesi ile muazzam bir cihat prensibi haline dönüşmüştür. Nitekim Yusuf Has Hâcib'in eserinde bu husus şu şekilde ifadesini bulmuştur: “Ordu ile düşman kâfirini ez. Silahını kâfire çevir. Kâfir ile dövüşerek ölmek, ölüm değildir. Onların putlarını kır yerine *mescit* yap, İslamiyet'i aç, şeriatı yay. Böylece seçkin bir şahsiyet olursun ve iyi nam kazanırsın”.¹³

Türklerin Anadolu'ya girişi ile bu coğrafyayı kendisine vatan kılan İslam dini, herkesin gözünün üzerinde olduğu bu kadim topraklarda kalıcı olmak ve bu toprakları kendisine ebedî vatan kılmak için gerekli tüm tedbirleri almıştır. Bu tedbirler bağlamında toplumu tasarlama görevini üstlenen fıkıh ilmine ciddî sorumluluklar yüklemiş hem dinî hem dünyevî yönü olan fıkıh ilmi bu görevi planlı bir şekilde deruhte etmek için kendi temel ana başlıkları içerisinde “cihat ve gazâ” ülküsü ve görevini yerleştirmiştir. Böylece fıkıh ilmi, bu topraklar üzerinde İslam'ın ebedî

¹³ Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi* (Ankara: TDVY, 2001), 140.

olarak yaşamasına engel olmak için girişimde bulunan haricî ve dâhilî müdahalelere karşı ciddi bir hazırlık içeresine girmiş olmaktadır.

Nitekim fıkıh ilminin ana başlıklarından birisi olan “*Kitabü’s-Siyer*” veya “*Kitâbü’l-cihâd*” başlığı savaş hukukunu ele almaktadır. Savaş hukuku başlığının içeriği cihat görevi ile başlamaktadır. Cihat görevinin temel amacını vatan müdafaası ve ilây-ı kelimetullah oluşturmakta ve fıkha göre bu görev farz bir ödev olarak tanımlanmaktadır. Fıkıhın temel yaklaşımlarına göre insanların dinî ve dünyevî amaçları vardır, ayrıca dünya nizamı kurulmadan din nizamı kurulamaz ve dünya araç, ahiret ise amaçtır. Dünya ahiretin tarlası olduğuna göre din dünyasız olamadığı gibi dünya da dinsiz olamaz, dolayısıyla mülk ve din ikiz kardeştir.¹⁴

1.1. Malazgirt Savaşının Dinî ve Psikolojik Ortamı

Hız. Ömer zamanından başlayan asırlarca devam etmesine rağmen bir türlü fetihle buluşamayan Anadolu gazaları 26 Ağustos 1071 Alparslan ile Büyük Selçuklulara nasip olmuş, aynı gün Abbasi Halifesi tarafından hazırlatılan ve yine aynı gün *Cuma* hutbesinde tüm İslam beldelerinde okutulan Hutbenin içeriği şöyleydi: “Allah’ım! İslam sancağını yücelt. Şehinşâhu’l-Azam Sultan Alparslan’ın senden dilediği yardımı esirgeme. Senin dinini ve şerefli ve yüce tutabilmek için ona lütufkâr davran ve desteğinden mahrum eyleme. Ordusunu meleklerinle destekle, niyet ve azmini hayır ve başarı ile neticelendir. Çünkü o, senin rızan için rahatını terk etti, canı ve malıyla buyruklarına uymak için senin yoluna düştü. Ey Müslümanlar onun için Allah’a dua yalvarıp yakarınız; Onun şerefli olarak düşmanlarını mahvetmesi, sancağını yüceltip zaferlerin en son derecesine ulaşması için Allah’a dua ve niyazda bulununuz”.¹⁵

Hutbe “Ey Allah’ım, “Ey iman edenler sizi can yakıcı azaptan kurtaracak kazançlı bir yol göstereyim mi? Allah ve yoluna inanıyorsanız

¹⁴ Cüneyt Köksal, *Fıkıh ve Siyaset* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2016), 66, 67.

¹⁵ Hakkı Dursun Yıldız, “Anadolu Türk Devletleri (Türklerin Müslüman Olmaları)”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1992), 6/46.

onun yolunda canlarınız ve mallarınızla *savaşırsınız(cihat)*” buyuruyorsun, senin sözün gerçektir. Allah’ım, o nasıl senin çağrına uyup, şeriatının korunmasına gevşeklik göstermeden emrine uymuş ve düşmanlarına gevşeklik göstermeden emrine uymuş ve düşmanlarına bizzat karşı koyarak, dinine hizmet etmek için geceyi gündüze katmışsa sen de ona yardım et! Onu öyle bir koruyucu ile kuşat ki, düşmanların her türlü kinlerini defetsin” şeklinde devam etmektedir.¹⁶

Alparslan Cuma namazından sonra beyaz bir elbise giymiş atının kuyruğunu kendi elleri ile bağlamış sonra ellerini semaya açıp şu veciz hitabede bulunmuştur: “Biz ne kadar az olursak olalım, onları (Bizanslıları) ne kadar çok olursa olsunlar, bütün Müslümanların minberlerde bizim için dua ettikleri şu saatte kendimi düşman üzerine atmak istiyorum. Ya muzaffer olur, gayeme ulaşıyorum; ya da şehit olarak cennete giderim. Sizlerden beni takip etmeyi tercih edenler takip etsin. Ayrılmayı tercih edenler gitsinler. Burada emreden sultan ve emredilen asker yoktur. Zira bugün bende ancak sizlerden biriyim, sizlerle birlikte savaşan gaziyim. Beni takip edenler ve nefislerini Allah’a adayanlardan şehit olanlar cennete, sağ kalanlar ise ganimete kavuşacaklardır. Ayrılanları ahirette ateş; dünya da ise alçaklık beklemektedir”. Artık Anadolu’nun kapıları Türklere açılıyor ve bu ülkeye büyük bir Türk göçü başlıyordu ve yeni yeni devletler kuruluyordu.¹⁷

1063 yılında Sultan Alparslan’ın hizmetine giren Danişmend bilgeliği, cesareti ve yiğitliği ile dikkat çeken Alparslan’ın emirleri arasında yer alan Artuk, Saltuk, Mengucük, Danişmend, Çavlı ve Çavuldur’a görüşlerini sordu. Bunun üzerine Danişmend Ahmed Gazi yer öpüp “Müsaade ederseniz arz edeyim” dedi ve şunları söyledi: “Bugün çarşambadır, saadete geri dönelim, bugün ve yarını silahlarımızı hazırlamakla geçirelim. Elbiselerimizi temizleyip zemzemle yıkanmış

¹⁶ Alptekin Coşkun, “Anadolu Türk Devletleri (Türklerin Müslüman Olmaları)”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1992), 7/125.

¹⁷ Coşkun, “Anadolu Türk Devletleri (Türklerin Müslüman Olmaları)”, 7/117, 125.

kefenlerimizi hazırlayalım. *Cuma* günü hatiplerin minberlerde “Ya Rabbi, İslam ordularını mensur ve muzaffer eyle” diye dua ettikleri zaman, ihlasla *tekbir* getirip küffarın üzerine saldıralım; eğer *şehitlik* mertebesine erersek “bu ne güzel mükafat (Kehf suresi-18/31)” ve eğer galip ve muzaffer olursak bu ne güzel başarı (Tevbe suresi-9/111)” cümleleri farklı bir maneviyat inşa etmekteydi.¹⁸

Gerçekten de yukarıda görüldüğü gibi gerek Müslüman toplulukların Sultan Alparslan’a yüklemiş oldukları İslam’ın hamiliği rolünde gerek Sultan Alparslan’ın kendisine yüklemiş olduğu mutlak zafer inancında göze çarpan “derviş, şeyh, cennet, *cihat*, *cuma hutbesi*, dua davetleri, dine hizmet davası, şehit olma ülküsü” gibi kavramlar İslam fıkıh ilminin münderecatına giren ve üzerinde durmayı hak eden başlıklardandır.

1.2. İstanbul’un Fethi ve Fikhî

Anadolu’nun kapılarını Türk-İslam medeniyetine açan Sultan Alparslan’ın ruh dünyasını oluşturan manevi atmosfer ve bu atmosferin fikhî kavramlarla ilişkisini belirledikten sonra Sultan Fatih’in İstanbul’u fethederek Türk-İslam medeniyetine ebedî vatan olarak bıraktığı psikolojik ortamdaki fikhî terimlere vurgu yapacağız.

Moğol zulmünden kaçarak buraya gelen kitlelerin liderleri durumundaki gaziler, bilginler, dervişler, şeyhler, babalar, daha Bursa’nın fethinde önce Osman Bey’in etrafında toplanarak “gaza idealini” desteklediler. Bu idealin devamında etkili olan dini şahsiyet Şeyh Edebali, Osmanlı’nın ilk *müftüsü*dür. Gerçekken de Osmanlı gazileri dini heyecandan kaynaklanan “gaza” inancıyla savaşıyorlardı. Zaten Osmanlı “gaza siyaseti” üzerine kurulmuş, sürekli savaşan askeri bir imparatorluk idi. Genç hükümdar ileri gelen bütün devlet adamlarının bulunduğu toplantıda şu konuşmayı yapmıştır: “Elimizde bulunan bu devlet ecdadımızın *nice cihat ve emekleri ile kazanılmış* ve bize miras kalmıştır”.¹⁹

¹⁸ Coşkun, “Anadolu Türk Devletleri (Türklerin Müslüman Olmaları)”, 7/122.

¹⁹ Şükrü Karatepe, *Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti/ Devlet Yönetimi* (İstanbul: İz Yayıncılık, ts.), 31, 78; İsmet Miroğlu, “Osmanlılar (Fatih Devrinde Osmanlı İmparatorluğu)”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1992), 10/212; Bu cümlelerin

Nihayet fetih sabahı sabaha karşı Türk askerlerinin *tekbir* sedaları, savaş naraları, davul, kös ve boru sesleri İstanbul semalarını inletirken sabaha karşı kalkarak dinî vecibeyi yerine getiren hükümdar, açık havada *Cuma namazı* eda edildikten sonra tellallar vasıtası ile harekete geçileceğini duyurdu.²⁰

Bu kadar mahşeri ve maşerî heyecan ve aşkı içerisinde taşıyan yiğit Osmanlı askerinin genç kumandanın gayesin “cihat” ülküsüdür. Nitekim o bu konudaki ülküsünü şu şiiri ile ifade etmektedir:

“*İmtisâl-i “câhidû fillâh”* oluptur niyyetim, Lütf-u Hak’tandır hemen ümmîd-i feth u nusratım.

Dîn-i İslâm’ın mücerred gayretidir gayretim. Nefs ü mâl ile n’ola kılsam cihanda ictihad,

Fazl ü hakk u himmet-i cünd-i ricâlullah ile, Hamdü lillâh, var gazâyâ sad hezâran râğbetim!

Ehl-i küfrü serteser kahreylemektir fikretim!.. Ey Muhammed, mu’cizât-ı Ahmed ü Muhtâr ile,

Enbiyâ vü evliyâyâ istinâdım var benim, Umaram gâlib ola, a’dâ-yı dîne devletim”.²¹

1.3. Millî Mücadele ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi

Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi’nin Ege Bölgesinde Millî mücadeleyi ilan etmesi bu bölge için Yunanlılara karşı bir mukavemet unsuru oluşturmuş ve Millî mücadelenin oluşumu, örgütlenişi ve organizasyonun hedefe ulaşmasında dinî ve tarihî bir rol üstlenmiştir. Müftü Efendi, bu hitabesinde İslam’ın *cihat* emri ve *cihat* emrinin hükmüne atıf yaparak ahaliye millî mücadele çağrısı yapmıştır. Nitekim o, bu hitabesinde şöyle çağrıda bulunmaktadır:

neredeysse birebir aynısını Müftü Ahmet Hulusi Efendi’nin hitabesinde şöyle görmekteyiz. “...İşgal edilen memleket halkının silaha sarılması farz-ı ayn, uzak memleketler halkının silaha sarılması farz-ı kifâyedir. ...Biz birçok ülkelere hükmetmiş Fatihlerin torunlarıyız”. *Millî Mücadele’de Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu Bildirileri*, ts., 36.

²⁰ Miroğlu, “Osmanlılar (Fatih Devrinde Osmanlı İmparatorluğu)”, 10/216; Nazım Tektaş, *Çadırda Saraya-Saraydan Sürgüne* (İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, ts.), 122.

²¹ “Edebiyat Tarihi: Fatih Sultan Mehmet-Cihad Gazeli [İmtisali Cahidu Fillah]”, *Kanal a* <https://www.youtube.com/watch?v=WWX61oeTNdg> (23 Haziran 2015).

“Ey Ahali, Muhterem Hemşehrilerim!... Bu sabah İzmir’i Yunan askeri işgal etmiştir. Bu işgale muhalefet ve düşmanının taarruzuna mukabele etmek lazımdır. İşgal edilen memleket halkının silaha sarılması *farz-ı ayn*, uzak memleketler halkının silaha sarılması *farz-ı kifayedir*. *Fetvâ* veriyorum: Cephane azlığı veya çokluğu hiçbir zaman mücadeleye manî teşkil etmez. Elinde hiçbir silahınız olmasa dahi, üçer taş atarak düşman üzerine atmak suretiyle mutlaka fiili mukabelede bulununuz. Biz birçok ülkelere hükmetmiş *fatihlerin* torunlarıyız”.²²

“Bu tecavüze karşı hareketsiz kalmak, din ve devlete ihanettir, vatana karşı irtikap edilecek cürümlerin Allah ve tarih önünde affi imkânsız günahdır. *Cihat*, tam manasıyla teşekkül etmiş bir fariza olarak karşımızdadır...Korkmayınız, meyus olmayınız. Bu *livay-ı hamd’in* altında toplanınız ve mücadeleye hazırlanınız. Müftünüz olarak *cihad-ı mukaddes* ilan ve *tebliğ* ediyorum...”.²³

Ahmet Hulusi Efendi, sadece kendisine ait görevin²⁴ sorumlulukları ile yetinmemiş aynı zamanda sahaya çıkmış Millî mücadelenin organizesinde bil fiil rol alarak siyasi boşluğun neden olduğu başıbozukluk halinde bulunan efelerle de temasa geçmiştir. Bireysel sorumluluk bilincinin yanında bir müftü sıfatı ile toplumsal sorumlukta yüklenmiştir. Bu bağlamda Müftü Efendi Bayramyerindeki hitabesinden sonra on gün kadar ortada görünmez. Meğer hoca Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe gibi çete reislerini Millî mücadeleye katılmalarını ikna için Aydın ve Muğla taraflarına gitmiştir. Nitekim Ahmet Hulusi Efendi, Demirci Mehmet Efe’yi, Denizli ve çevresinde oluşturduğu millî kuvvetlerin başına getirmiştir.²⁵

²² *Millî Mücadele’de Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu Bildirileri*, 36.

²³ Kemal Göz-Fatih İbiş-Mustafa Türkan (ed.), *Şehir ve Erdem* (Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 12.

²⁴ “Bu arada Müftü Efendi imamlara haber göndererek sabah namazından sonra cemaatle birlikte miting yerine gitmelerini istedi...Ulu Camideki sancak-ı şerif asılı olduğu yerden tekbirler ve salat-ü selamlarla indirildi”. Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadele’de Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu Bildirileri* (Denizli: Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2011), 51.

²⁵ Osman Eskiöçü, *Millî Mücadele’de Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu Bildirileri* (Denizli: Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2011), 44.

Yukarıdaki kısa ve özet açıklamalarda görüldüğü gibi Müftü Ahmet Hulusi Efendi, kitleyi Millî mücadeleye ikna etmek için dinî ve sosyal kurum ve kavramları kullanarak onları vatan savunmasında hem bir araç hem de bir amaç olarak fonksiyonel hale getirmiştir.

2. MİLLÎ MÜCADELE VE SARAYKÖY ÖRNEĞİ: CANLI BİR ŞAHİT EMİN ASLAN VE ESERİ

Millî mücadelede Sarayköy örneği yerine Millî mücadelede Denizli örneği demek hayli hayli mümkün olmakla birlikte biz Sarayköy’de Millî mücadele örneğini seçmiş olduk. Bu başlığın tercihinde Sarayköy’ün Millî mücadeledeki rolüne dair o dönemin canlı şahitliğini de yapmış olan Emin Aslan’ın kitabı etkili olmuştur. “Millî Mücadelede Sarayköy Hatıralarım”²⁶ isimli eserde geçen vatan müdafaa ve mücadelesine ilişkin İslam İlimler geleneğinin sosyolojisi olarak nitelenen fıkıh ilminin²⁷ kapsamına giren kavramların bir hayli kullanıldığı görülmektedir. Sarayköy Belediyesi tarafından yayınlanan eserde yazar, gayet içten bir dil, nezih bir üslup, akıcı bir anlatım ile Sarayköy’de yaşamış olduğu Millî mücadele hatıralarını ele almaktadır. Eseri eline alan okuyucunun eseri bitirmeden bırakamayacak şekilde eserin anlatımından istiğrak ve vecdi hali yaşamakta bazen hamaset duygularının ve bazen ise yaşanan tarihi acıların etkisi ile gözyaşına gömülmektedir. 104 sayfa gibi kısa bir muhtevaya sahip eser adeta tarihi bir roman tadında okuyucuyu peşinde sürüklemekte ve ele aldığı konular tarihten sosyolojiye, dinden coğrafyaya, sosyolojiden antropolojiye kadar tarihi malzeme içermektedir. Eser, Müslüman Türk toplumun inanç, kahramanlık, vatanperverlik, sadakat, seferberlik, cansiperane bir şekilde vatan müdafaa ve mücadelesi gibi müspet değerlerini içerirken aynı şekilde siyasi boşluğun oluşturduğu çaresizlikler, hukuksuzluklar, umutsuzluklarla birlikte devletsizliğin

²⁶ Emin Aslan, *Millî Mücadelede Sarayköy Hatıralarım*, 1-104.

²⁷ Üstlendikleri fonksiyon itibariyle fıkıh ve toplum bilim aynıdır. İkisi de toplumsal problemleri çözme açıklama ve düzenlemektir. Fıkıh İslam medeniyetinin sosyal bilimi sosyoloji ise batı medeniyetinin sosyal bilimidir Recep Şentürk, *İslam Dünyasında Modernleşme ve Toplum Bilim* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 127.

verdiği hayal kırıklıklarını, efelerin halka yapmış oldukları baskı zulüm ve katliamlarını bu kadar kısa bir muhteva içerisinde vermektedir. Ayrıca efelerin birbiri ile rekabeti, yine efelerin devletin yetkili otoritesi olan kaymakam ve askeri komutanlarla olan cedelleşmeleri ve işkenceleri, bunlara ilaveten Demirci Mehmet Efe'nin Denizli'de halka yaptığı katliamlar insanın içini burkan tarihi vakıyalardan öne çıkanlarıdır.

Eser, Sarayköy özelinde Denizli ve havalisindeki harp psikolojisini, korku ve endişelerini, umutlu beklentilerini, çözüm merkezli çabalarını, millet olmanın vermiş olduğu imkânla pratik örgütlenmelerini anlatırken Sarayköy merkezli Millî mücadelenin etki alanının; Denizli, Burdur, Isparta, Dinar, Kütahya sınırlarına kadar ulaştığını da göstermektedir.

Emin Aslan Tokat eserine Önsöz, Gençliğe İthaf, Ege Bölgesinde Cereyan Eden Millî Mücadele Tarihine Bir Bakış ve Giriş ile başlamaktadır. Akabinde Sarayköy'de Millî Mücadele Hareketleri, Nazilli Kongresi, Efeler Saltanatı, Denizli Vak'ası ve Sonuç ile bitirmektedir. Ekler bölümüne ise yazar, mevcut bazı belge suretleri ve aile şeceresini yerleştirmiştir.

Eser; vatan müdafaa ve mücadelesi için rol alan ve görev ifa eden sosyal mekânlar, sosyal gruplar ve takındıkları tavır, aldıkları rol hakkında üzerinde durulması gereken bilgiler vermektedir. Nitekim “savaş ve mücadele ile organik bir bağa sahip olarak asker, polis, emniyet ve askeri teşkilatla birlikte müftüler, müderrisler, şeyhler, kadı, belediye reisleri, kadınlar, esnaf, Başkan Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Sarayköy Müftüsü Ahmet Şükrü, Başkan Müftü Ahmet İzzet Efendi, Acıpayam Müftüsü Hasan Efendi, Muallim Mehmet Ali Bey, Müftü Hasan, Müftü Cennetzâde Tahir, Müftü Salih, Molla Bekir, Şeyh Tahir Efendi, Müderris Halil Zade, Belediye reisi Halil Efendi, Dr. Salih Tevfik, cihat, mücahitler, salâten tuncına, tekbirler, camilerde beş vakit namaz ve tekkelerde zikir, okul, dağlarda başıboş gezen efelerin vatan ve istiklal için göreve dahil olmaları

bağlamında efeler, gençler, 26 Ağustos 1071 Malazgirt savaşı”²⁸ gibi muhtelif kavram ve sosyal sınıfların ismi zikredilmektedir.

Bu bağlamda Emin Aslan Tokat’ın eserinin muhtelif yerlerinde geçen “Müftü Ahmet Hulusi Efendi Müftü Şükrü Efendi, müderris, Cami, Namaz, Malazgirt Meydan Muharebesi, Diyane kiyâseti ve sevk idaresi ile, basübadelmevt sırrı ile, salâten tuncîna, tekbirler, camilerde beş vakit namaz ve tekkelerde zikir” gibi fikhî fikhî terminolojinin izlerini sürmek mümkündür.

Yüklenildiği tarihi ve zor görevi onurla taşıyarak Millî Mücadeledeki şanını Denizli dâhil yakın vilayetlerin fevkine çıkaran başta kitabın yazarı olmak üzere Sarayköy²⁹ ve Denizli havalisindeki Millî Mücadele kahramanlarını Allah’tan rahmet dilemek boynumuzun borcudur.

3. VATAN SAVUNMASININ FELSEFİK TEMELLENDİRİLMESİNE GENEL BAKIŞ VE FIKIH İLMİ İLE BAĞI

Bu bölümde vatan savunmasının felsefî temellendirilmesi bağlamında siyaset felsefesindeki düzen, düzen arayışı, düzeni koruma kavramlarına atıf yapılarak devlete ve vatan savunmasının önemine vurgu yapılacaktır. Bu vurgular yapılırken “düzen” arayışının “hikmet”le bağı kurularak konunun ahlak felsefesindeki yerinden de yararlanılacaktır. Akabinde konunun fıkıh ilmi ile bağına değinilecektir.

Tüm dinlerde olduğu gibi bilimsel disiplinlerde de vatan savunması ya da vatan savunmasının gerekçeleri, felsefî ve ontolojik nedenleri üzerine teoriler geliştirilmiştir. Bu anlamda felsefe biliminden faydalanılarak vatan savunmasının saikleri üzerinden hareketle bir siyaset felsefesi oluşturulmuş ve bu felsefeden hareketle bunun ontolojik ve

²⁸ Emin Aslan, *Millî Mücadelede Sarayköy Hatıralarım*, 7, 13, 14. 17. 19, 25, 30, 31, 32, 35, 37, 40, 43.

²⁹ “Bilhassa bu heyecanlı, fiili ve silahlı ayaklanma cepheye pek yakın olmasının da tesiri olacak ki Menderes kenarındaki Sarayköy ilçesinde aşk derecesini bulmuştu”. Emin Aslan, *Millî Mücadelede Sarayköy Hatıralarım*, 18.

epistemolojik kavramlaştırılmalarına gidilmiştir. Nitekim siyaset felsefesinin konu, temel kavram ve sorunlarını kısaca şöyle sıralayabiliriz:

Siyaset felsefesinin konusu: Toplu halde ve yerleşik düzene geçmiş bir konumda yaşayan varlıktır. Siyaset felsefesinin konumuzla alakalı olan temel sorularından birisi iktidarın kaynağı sorunudur ki buna verilen cevaplardan birisi “iç ve dış tehlike ve tehditlerden korunma ihtiyacıdır”.³⁰ Görüldüğü gibi Siyaset felsefesinin iki ana problemi, karmaşa-düzen sorunudur. Karmaşa kaçınılan korkulan ve düzen karşıtı olan bir durumdur. Toplum halinde yaşamının gereği olan düzenin oluşumu için birtakım kurallar ve yasaların olması gerekir. Bunların hepsinin birden sağlıklı bir zeminde buluşacağı hukuk sistemini oluşturmak, düzenlemek için reel/gerçek bir güce ihtiyaç vardır. Bu reel gücün adı- bilindiği gibi-devlettir. Yine görüldüğü üzere siyaset felsefesi açısından sosyal birliklerin varacağı doğal süreç devlete ulaşacak ve devletin üstleneceği rol, toplumsal düzen ve bu düzeni tehdit eden iç ve dış müdahaleler olacaktır. Prensip olarak toplumsal düzenin tehdidi karşısında devlet organizasyonunda tanımlanan sınıflar sorumluluk üstlenirken olağanüstü dönemlerde ise milletin de meydana çıkması düzen arayışı ve düzeni koruma refleksi olarak yorumlanabilecektir.

Ahlak ve erdem ilişkisi bağlamında “ahlak” kelimesi, etimolojisi itibariyle insanın psikolojik yönünü (hulk) ve fizyolojik yönünü (halk) yapısını incelemektedir. İlimler tasnifinde Ahlak ilminin kapsamı “ahlak, ev idaresi ve siyaset” konularını içermektedir.³¹ İslam filozofları tarafından ahlak bilgisi “Hikmet” kavramı etrafında değerlendirilmektedir. Nitekim İbn Sina hikmeti nazarî ve amelî olarak ikiye ayırdıktan sonra bilmemiz gereken, hikmet türünü nazari, bilmemiz ve aynı zamanda uygulamamız gereken hikmet türünü de amelî hikmet olarak tanımlar. Dolayısıyla hikmeti, medenî, menzîlî ve hulkî olmak üzere

³⁰ Elîbol Selahattin, *Felsefe* (Ankara: Semih Eğitim Kültür Yayınları, 1995), 105.

³¹ Müfit Selim Saruhan, “Ahlak ve Erdem’in İnşası”, *İslam Felsefesi Tarihi I*, ed. Bayram Ali Çetinkaya (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 340.

üç ayırır. Sosyal hikmet, medeni hikmettir. Ailevi hikmet, menzili hikmettir. Ahlaki hikmet, hulkî hikmettir. Kindî'nin tasnif ve açıklamalarında olduğu gibi adalet erdemi, akıl kuvveti ile şehvet ve gazap kuvvetinin kontrol altına alınması ve disipline edilmesidir. Görüleceğine göre adalet tek başına bir erdem olmayıp, hikmet, iffet ve cesaretin bir arada olmasından kaynaklanan erdemdir. “Erdemleri koruyucu” erdem “İffet”, “Erdemleri yayan” erdem ise “şecaat”tir. Şecaat erdemi gazap kuvvetinin itidali ile ortaya çıkar. İstekleri harekete geçiren gazap kuvveti, ferden eyleme dönüşecek davranışlarının dengelenmesi ile mutedil hareketlerin ortaya çıkması şeklinde şecaat olarak tezahür eder.³² Dolayısıyla cesaret bir gayeye matuf olmalıdır.

Gerek Kindî ve gerekse İbn Sinâ'nın yukarıda alıntılıdığımız erdem tanım ve tasnifinde olduğu gibi erdemlerin *yayıcısı ve taşıyıcısı* olan erdem “şecaat ve cesaret”tir. Aslında Kindî'nin ifadesinde kendisini bulan şecaat ve cesaret erdeminin üst şemsiye kavramı olan “kuvve-i galebiyye veya kuvve-i gadabiyye” medeni/şehir/devlet bağlamında ele alındığında vatan mücadele ve müdafaası ile özdeşleştiği görülmektedir. Diğer taraftan erdemlerin mükemmele ulaşma ölçütü olarak adaletin ele alınması ve taşıyıcı ve koruyucu erdem olarak “şecaat”in öne çıkarılması ve bunların fakihler tarafından vatan mücadele ve müdafaası zemininde bir ideolojya olarak kritik ve olağanüstü zamanlarda cihat ülküsüne dönüştürülmesi mahareti, üzerinde durulmayı hak eden bir başarı olarak görülmektedir.

Son olarak İslam dünyasında sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilen İbn Haldûn, İslam filozofları tarafından tanım ve kapsamı çizilen erdemlerin sosyolojik temellendirilmesini siyaset-ülke-medeniyet bağlamında gayet didaktik ve sistematik şekilde ifade etmektedir. İbn Haldûn'a göre ilmi siyasetin konusu “şehir”lere taalluk eder. Şehirlere taalluk eden siyasetin gayesi, ev ve şehrin/medine'nin tedbiridir. Bu tedbirin kapsamını ise “insan türünün (cumhur) *hıfz ve bakası*” için gerekli

³² Saruhan, “Ahlak ve Erdem'in İnşası”, 348, 353.

olan çaba oluşturmaktadır. Yine bu bağlamda üstada göre fıkıh ilminin kapsamına giren ahkâmın konulma amacı da *medeniyeti (umran) muhafaza* etmektir.³³

Üstad, Tarihçi Mesûdîden şu cümleleri nakletmektedir: “Ey Melik, bilmelisin ki mülkün (iktidar) izzeti ancak Allah’ın emirlerine diri ve dik tutmakla olur. Zaten Allah’ın dini de bir mülk üzerinde hayat bulur. Dolayısıyla bu mülkün izzet ve şerefi ancak mülk üzerinde hayat süren insanlarla (*er-Ricâl*) olur. Bu cesur insanların hayatta bayındır olarak kalması mal ile olur. Malı elde etmenin yolu ise imaret/ümran/medeniyet/bayındırlıktan geçer. Ümran ise sadece adaletle ayakta kalabilir. Adalete gelince o, Allah’ın insanlar arasına koymuş olduğu bir terazidir. Bu terazi ise ancak mülk ile doğru tartar”.³⁴

Görüldüğü İbn Haldun, siyaset-medine (ülke)- toplumun muhafazası arasında sebep sonuç ilişkisi kurmakta, fikhî hükümlerin amacının toplum ve medeniyeti korumak olduğunu vurgulamakta, dinî hükümlerin ancak hür ve özgür bir devlet parçası üzerinde yaşanacağına atıf yapmakta, medeniyetin üzerinde yeşereceği devleti de ancak cesur insanların (*er-ricâl*) koruyacağına dikkatleri çekmektedir.

Artık çağdaş siyaset bilimcilerin tanımladığı şekliyle devletin “insan, ülke: fiziki unsur ve egemenlik: siyasi unsur” olmak üzere üç temel unsurunun olduğu tespitinden³⁵ hareketle devletin unsurlarından olan “insan”ın huzur ve saadeti için gerekli olan çalışmalardan birisi olan İslam fıkıhındaki “cihat” ülküsüne geçebiliriz.

4. TOPLUMSAL DÜZENİ KORUMA BAĞLAMINDA FIKIH İLMİNİN FONKSİYONU

İslam dinî toplumsal hayatı fıkıh ilmi vasıtası ile düzenlemektedir.

İslamî ilimler hiyerarşisi akli ve nakli ilimler diye ikiye ayrılmaktadır. Tıp, hendese, matematik gibi ilimler birinci gruba dâhil iken

³³ İbn Haldûn, *Mukaddime* (Dâire- matbaa-i şarkıyye, ts.), 41,42.

³⁴ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 43.

³⁵ Karatepe, *Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti/ Devlet Yönetimi*, 35.

kelam, fıkıh, hadis, tefsir ve bâtin ilmi (tasavvuf) naklî ilimler kapsamındadır. Fıkıh ilmi diğer ilimlerden farklı olarak hem dine hem dünyaya hem dünya hem ahirete ilişkin düzenlemeler yapar.³⁶ Gazzâlî, insanların amaçlarının dünya ve dinle alakalı olduğunu belirtir. Dünya nizamı olmadan din nizamı da olmaz. Ayrıca dünya Allah'a ulaşmanın vasıtasıdır. O, ilimleri dünyaya yönelik ve ahirete yönelik olması açısından ikiye ayırır. Fıkıhın dünyevi maslahatlarla ilgili olması bakımından dünyevî bir ilim ve fukahanın da dünya alimleri olduğunu ifade eder. Dünyevî ilimdir çünkü Gazali'ye göre fakih "siyaset" kanununu bilen kişi olmaktadır. Bu yüzden sultanlar siyaset kanunu bilen fakihe (el fakîh hüve'l-âlim bi-kânûni's-siyâse) ihtiyaç duyarlar. Dolayısıyla fakih halkı zapt etme ve idare etme hususunda sultanın muallimi ve mürşididir. Din, dünyanın tarlasıdır, din dünyasız tamam olmaz, mülk ve din ikiz kardeştir. Din asıl, sultan bekçidir, bekçisi olmayan hazine ise zayıdır.³⁷

Bu açıklamalardan sonra fıkıhın toplumsal hayata müdahale ve toplumsal hayatı inşa etmesini şu başlıklar altında ele almak mümkündür:

- **Kavramlar Vesilesiyle:** Fıkıh ilmi, kendisine "mevzu" ve "mesâil" olarak seçmiş olduğu konuların kavramları aracılığı ile hedef kitlesi olan toplumun maddî ve manevî yönlerini ıslah ederek ortaya salim bir toplum ve salih bir vatandaş çıkarmayı amaçlamaktadır. Böylece toplum zihnî, millî ve dinî yönleriyle eğitilmiş, aydınlatılmış ve makul hedeflere odaklandırılarak belirli bir kıvamda ve belirli bir bilinç düzeyinde teyakkuz halinde tutulmuş olur. Bu kavramlara örnek olarak yukarıda geçtiği üzere tüm kaotik zeminlerde kullanılan şu kavramları zikredebiliriz: "Allah, farz, farz-ı ayn, farz-ı kifâye, vâcip, helal-haram, fetvâ, kazâ, şehit, şahit, meşhed, gazâ, gâzî, cihat, cihâd-ı mukaddes, mücahit, livây-ı hamd, fetih, fâti, mücahit, dua, tekbir, camî, beş vakit

³⁶ Gazzâlî, *Mustasfâ*, çev. H. Yunus Apaydın (İstanbul: Klasik, 2017), 32, 37.

³⁷ Köksal, *Fıkıh ve Siyaset*, 66, 67.

namaz, tebliğ, okul, fetih, zekât, infak, cihat, mücahitler, salâten tuncîna, tekbirler, camilerde beş vakit namaz ve tekkelerde zikir, okul sadaka...”³⁸

- **Kurumlar Yoluyla:** İslam fikhî toplumsal hayata iki kurum vasıtasıyla müdahale eder ve onları yönlendirir ve böylelikle toplumsal hayatı biçimlendirir. Bunlardan birincisi ile müdahale, kamusal kudretten yoksun olarak normatif düzeyde, ihbârî nitelikte, daha çok uhrevî müeyyide yoluyla ve bildirmeli önermelerle olurken ikincisi ile müdahale kamusal kudretle, pozitif düzeyde, ilzâmî nitelikte hem dünyevî hem uhrevî müeyyidelerle ve yaptırılmalı önermelerle olmaktadır. Birinci düzenleme şekline daha çok iftâ faaliyetli denilirken diğerine ise kazâî faaliyetler denilmektedir.

- **Mübarek Zamanlar Vesilesiyle:** İslam fikhî toplumun inşası için mübarek zamanları devreye sokar, böylece topluma zaman bilinci aşılar ve onları belirli düzeyde teyakkuz ve hassasiyet seviyesinde tutar. Bu anlamda haftalık Cuma namazı, yıllık bayram namazları, Ramazan ve kurban günleri gibi iletişim ve etkileşimin güçlü olduğu zamanları ganimet bilir ve mezkûr zamanlarda topluma gerekli formasyonu yükler.³⁹

- **Mübarek Mekânlar Vesilesiyle:** Yine İslam fikhî insan ve toplumu inşa etmek cihetiyle belirli mekânları diğerlerine nispetle öne çıkarır ve ona metafizik bir kutsiyet yükler. Böylece toplumun bu tür mekânlara gönülden bir sevgi akışı ve bağlılığı oluşur ve bu bağ üzerinden topluma yönelik gerekli bilinç ve şuur düzeyi inşa edilmiş olur. Bu anlamda mescit, câmî, Kâbe, mezarlık, meşhet, şehitlik gibi mekânları sayabiliriz.⁴⁰

- **Şer’î Görevler Yoluyla Müdahale:** İslam fikhî bazı görevleri ve bu görevlileri diğerlerine nispetle daha ehemmiyetli görerek onlara toplumsal zeminde bir ulviyet yükler. Böylece bu kişileri eşraftan sayarak kritik zamanlarda onların toplum içerisinde prestijli

³⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali* (İstanbul: Çelik yayınları, 2013), 545.

³⁹ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, 535.

⁴⁰ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, 506.

konularından istifade eder. Bu anlamda imam, müftü, kadı, hâkim, belediye reisi gibi görevleri sayabiliriz.⁴¹

Bu düzenleme ve ele aldığı konular bağlamında “cihat” konusu ve cihat hakkında bireysel ve toplumsal bilinç oluşturma sadedinde fakihlerin gerek medrese gerekse mescit ve camilerde üstlendikleri rol önemlidir.⁴²

Toplumbilim olan sosyoloji biliminin toplumu anlama, yorumlama ve düzenleme görevini üstlenen fıkıh ilmi⁴³ İslam toplumlarında bidayetten günümüze kadar hayati rolünü sürdürmüştür. Nitekim üstlendikleri fonksiyon itibariyle fıkıh ve toplumbilim aynıdır. İkisi de toplumsal problemleri çözme açıklama ve düzenlemektedir. Fıkıh, İslam medeniyetinin sosyal bilimi, sosyoloji ise batı medeniyetinin sosyal bilimidir. Evet, toplum bilim açıklama ve düzenleme yapar.⁴⁴

Fıkıh ilminin ana başlıklarından birisi olan “*Kitabü’s-Siyer*” başlığı altında uluslararası ilişkiler ve savaş hukuku ele alınmaktadır. Savaş hukuku başlığının içeriği cihat görevi ile başlamaktadır. Cihat görevinin temel hedefini ise vatani müdafaa, mücadele ve ilây-ı kelimetullah oluşturmaktadır. Okuyucunun zihninde konunun netleşmesi amacıyla Hanefî fakihlerin önde gelenlerinden İmam Kudûrî’nin *Muhtasar* isimli eserinden *Kitabü’s-Siyer* başlığından bir anekdot sunacağız: “Cihat görevi insanların bir grubunun yapması ile diğerlerinden sorumluluğun düşmesiyle neticelenen bir ibadettir. Hiçbir kimsenin bu görevi üstlenmemesi durumunda herkes sorumludur. Kâfirlere karşı savaş her ne kadar ilk başlamayan onlar olsa bile tedbiren farzdır. Çocuk, köle, kadın ama ve kötürüme farz değildir. Bir belde/ülkeye bir düşman saldırısı olması

⁴¹ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, 504.

⁴² “Halkın dini duygularını tahrik ederek bunlardan istifade etmek için bu milli mücadele teşekküllerini müftülerden oluşturuyor ve teşekkülün başına müftünün geçmesini faydalı buluyorduk”. Emin Aslan, *Millî Mücadelede Sarayköy Hatıralarım*, 25.

⁴³ Ziya Gökalp’e göre “fıkıhın membaları nakli şeriat ve içtimai şeriattır”. Nakli şeriat tekâmülden müteâlidir. İçtimai şeriat ise tekamüle müsaid değil hatta mecburdur. Çünkü içtimai hayat daime sayruret (oluş) içindedir. Fıkıhın nusûsa istinat eden tarafı kıyamete kadar sabit ve la yetagayyardır. Fakat nâsın (insanların) örfüne, fakihlerin icmâna müstenit olan tarafı ise her asrın icabâtı hayatiyesine intibak zaruretindedir. Şentürk, *İslam Dünyasında Modernleşme ve Toplumbilim*, 149.

⁴⁴ Şentürk, *İslam Dünyasında Modernleşme ve Toplumbilim*, 25, 45, 127.

durumunda tüm Müslümanların bu saldırıya karşı toptan *seferber* olarak mukavemet etmeleri farzdır. Hatta bu kritik durumda kadın kocasından, köle efendisinden izin almadan vatan müdafaasına çıkmaları gerekir”.⁴⁵

Görüldüğü gibi fıkıh ilmi ve fakih vatan müdafaasına ilişkin hem zihinsel altyapıyı kurmuş aynı zamanda meselenin fikhî hükmünü vatan sathındaki bireylerin üzerine dinî bir vecibe olarak yüklemiştir.

4.1. Cihat Emrinin Vatan Savunmasındaki Yeri

Nefisle mücadele, İslâm’ı tebliğ ve düşmanla savaşıma anlamında kullanılan bir terim olan cihat ibadeti, Müslüman’ın Allah’a kulluk ve onun rızâsını temin için İslâm esaslarını öğrenme, öğretme, ferdî ve içtimai planda yaşama, yaşanmasına çalışma, İslâm’ı tebliğ ve bu hususlarda içte ve dışta karşılaşacağı engelleri aşma konusunda içinde bulunması gereken şuurlu ve sürekli gayret ve aksiyon halini ifade eder.⁴⁶ İslam fakihlerinin geneline göre İslam fıkıhında cihat kıyamete kadar baki olan farz-ı kifaye bir emirdir. Ne ertelenebilen ne hükmü iptal edilebilen, hatta fikhî ifadesi ile neshe kabil olamayan normal zamanlarda bireysel, kritik zamanlarda toplumsal bir faaliyettir. Savaşın gayesi ve şartı “davetin ulaştırılması, muhatapların İslam’la buluşturulması ve kâfirlerin cizyeye zorlanmalarıdır”.⁴⁷

Daha vurucu ifade ile İslam’da cihat emri İslam’ın en temel metni olan Kur’an-ı Kerim’de olağanüstü durumlarda “nefir-i âm/genel seferberlik”⁴⁸ olarak kendisini bulan bir emirdir. Bu emir aynı zamanda farzı kifâye olarak tanımlanan bir ibadet şeklidir. Genel seferberlik halinde İslam, hastalar ve engelliler dışında herkesi hitap kitlesi içerisinde değerlendirerek bu kutsal emri toplumun uhdesine tevdi etmektedir. İslam, hayati bir önem arz eden bu görev için cemiyeti bu hassasiyetle donatmak,

⁴⁵ Ebû’l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca’fer el-Kudûrî, *Muhtasarü’l-Kudûrî fi fıkhi’l-Haneîfi*, thk. Kâmil Muhammed (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1418), 231.

⁴⁶ Ahmet Özel, “Cihad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1993), 7/527.

⁴⁷ Ebû’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtub İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-mukteşid* (Kahira: Dâru’l-Hadîs, 1425), 1/379, 386.

⁴⁸ “Hafif ve ağır savaşa kuşanıp çıkın ve Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihad edin. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır”. Tövbe suresi-41.

aydınlatmak, toplumu kritik zamanlarda millî mücadeleye hazır bir kıvamına ulaştırmak için dinde derin bilgi sahibi olan fakih âlimleri sorumlu tutmuştur. “Dinde derin bilgi sahibi âlimler olan fakihleri” vurgusu yapıyoruz nitekim “Bununla beraber müminlerin hepsinin toptan savaşa çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminden bir grup dinde yeterli bilgi sahibi olmaya çalışmak ve seferden dönen topluluklarını uyarmak üzere geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar” şeklinde manası verilen Tövbe Suresi-9/123. ayetinde savaşa çıkmamaları önerilen fakihler bağlamında Muhammed Esed, “Yukarıdaki talimat her ne kadar özellikle din alanında bir bilgilendirmeden söz ediyor olsa da aslında her türlü bilgilendirme için olumlu bir yüklem olmaktadır. Kur’an’ın hayatın manevi yanıyla dünyevi yanı arasında herhangi bir ayırıcı sınır çekmediği fakat iki alanı tek ve aynı realitenin değişik iki yüzü olarak değerlendirmiştir”⁴⁹ tespitlerinde olduğu gibi fakih âlimler kritik zamanlarda toplumsal sorun ve seferberlik durumlarında toplumunun her türlü bilgilendirilmesi noktasında mühim vazifeler üstlenmişlerdir.⁵⁰

4.2. Cami/Mescid Merkezli Sosyal Hayatın Vatan Mücadelesine Katkısı

Müslümanların ibadet yeri anlamında Câmî ve Mescid kavramları. Arapça cem‘ kökünden türeyen, “toplayan, bir araya getiren” anlamındaki câmi‘ kelimesi, başlangıçta sadece cuma namazı kılınan büyük mescitler için kullanılan el-mescidü’l-câmi‘ (cemaati toplayan mescit) tamlamasının kısaltılmış şeklidir. Farklı kavramlar olsa da aynı

⁴⁹ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 1/386.

⁵⁰ Bu kapsamlı ve hassas dönemlerdeki sorumluluk bağlamında Demirci Mehmet Efe’nin çetelerinin Denizli’de gerçekleştirdiği katliamlarla mezbaha haline gelen şehrin sokakları kan gölü haline gelmişti. Halka uygulanan bu vahşet karşısında Sarayköylü Şih Tahir Efendi isminde bir zat pür heybet efenin yanına geldi ve karşısına dikildi efe şiha baktı, şih sakalını karıştırarak, gözlerini havaya dikerek heybetle (şih uzun boylu, iri yarı, nurani yüzlü, uzun ve ak sakallı, sarıklı bir zattı), “Efe yeter... emir bu kadar...yoksaaa...”, dedi. Efenin, Şeyh Tahir Efendinin bu kesin ve sert müdahalesi karşısında maneviyatı sarsılarak kızanlarına ve cellatlarına “durunn”, emrini verdi. Emin Aslan, *Millî Mücadelede Sarayköy Hatıralarım*, 69.

mana ve vazifeyi içeren bu iki kavramın üstlendiği işlev ibadet alanından toplumsal sorun ve hareket faaliyetlerine kadar geniş tabanlıdır.⁵¹

İslam peygamberi Hz. Muhammed'in İslam'ı tatbik stratejisi içerisinde mescit sadece ibadet özeline münhasır bir işlevle sınırlı olmayıp çok amaçlı bir vazife ifa etmektedir. Bu bağlamda amme idaresinden, divan ve meclis faaliyetlerinden, mahkeme ve yargı faaliyetlerinden⁵², birey ve toplumun eğitimi bağlamında medrese⁵³ görevi üstlenmesi gibi bir dizi fonksiyonu kendi zatında mündemiç kılmıştır. Muhammed Hamdullah hocanın ifade ettiği gibi “Hz. Muhammed'in; dinî, ahlakî ve sosyal sahadaki eğitim” amacı ile din öğretimi ve eğitimi, ibadet hayatının düzene konulması için mescit inşası ve suffe okulları” gibi çabalar çok önemli toplumsal düzenlemelerdir.⁵⁴

Müsteşrik Jons. Pedersen'in derin tahlili ile “Câmî yahut mescit, İslam medeniyetinin sonraki dönemlerinde eski siyasi ehemmiyetini kaybetmekle birlikte mühim *hadiselerde* bir *içtima yeri olma vasfını* muhafaza etti. Son zamanlarda millî siyaset meselelerinde örneğin mısır camilerinde büyük toplantılara mekân olmaya devam etti. İlk zamanlardan beri câmînin amme idaresinde kullanılması geleneğindeki idare işleri, camiden hususi bir divan veya meclise geçse de caminin idare ile münasebeti devam etmiştir”.⁵⁵ Pedersen, caminin fonksiyonu bağlamında sözü cami ve cuma ilişkisine getirerek caminin bir diğer önemli rolü olan “haftalık değerlendirme” işlevi hakkında “Cuma günü tatil ilan edilerek halkın tamamının Cuma namazı için camiye gelmesi temin edilmiş ve irad edilen hutbelerle de adeta haftanın siyasî içtimaîve dinî birer icmali olagelmıştır”⁵⁶ demektedir.

⁵¹ Ahmet Önkal-Nebi Bozkurt, “Cami”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1993), 7/46.

⁵² Peygamber kendi mescidinde hukuki ihtilafları halletmesi tabii idi. Yani dolayısıyla mescit, mahkeme yeri olarak kullanılmakta idi Jons. Pedersen, “Mescid”, *MEB İslam Ansiklopedisi* (Eskişehir: Milli Eğitim Basımevi, 1997), 8/46.

⁵³ Medreseye aynı zamanda mescit de denilmekte idi. Jons. Pedersen, “Mescid”, 8/57.

⁵⁴ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayınları, ts.), 2/717-777.

⁵⁵ Jons. Pedersen, “Mescid”, 8/45.

⁵⁶ Jons. Pedersen, “Mescid”, 8/28.

SONUÇ

Yukarda sayılan gerçekler ve vurgulanan gerekçeler ışığında Türklerin Anadolu'ya giriş, burayı yurt kılış ve bu coğrafyaları kendilerine ebedî vatan kılarak burada daimî yaşayış süreçlerinde dinin ve dinî ilimlerden fıkıh ilminin kavram, kuram ve kurumlarının etkisinin ne denli güçlü olduğu görülmektedir. Genelde dinin ve özelde dinî ilimlerden fıkıhın bu gibi kaotik zeminlerde devlet ve milleti belirli bir kıvam ve ittihatta bulundurması önemlidir. Özellikle hassas zamanlarda devreye sokulan cihat kavramı ve cihadı besleyen fikhî kavramlar devreye sokularak toplumsal zemin kırmızı alarm düzeyinde teyakkuzda tutulmuş mevzu ölüm kalım meselesi olarak değerlendirilmiş ve nihayetinde bir millet dinî kavramların ışığında yekvücut bir varlık haline gelmiştir. Neticede psikolojik ve sosyolojik yönüyle halkın genel seferberlik halini alabilmesi için cihat ve gazâ gibi fikhî kavramlardan, Cuma gibi dinî ve fikhî zamanlardan, câmî gibi dinî mekânlardan, Müftü gibi dinî ve fikhî kurum ve müesseselerden istifade edilerek devlet-millet bütünlüğünün anıtlaştığı bir tablo ortaya konulmuştur. Bu tablonun en güzel örneklerinden birisinin kadim Selçuklu ülkesinin uç beyi olan Denizli ve Sarayköy'de olması bizim için bir iftihar vesilesi olmalıdır.

Görüldüğü üzere cihat kavramı ve ülküsü Anadolu'nun kapısını Türklere açan Sultan Alpaslan'ın hitabesinde yine bir çağ açarak Anadolu'yu mutlak İslam yurdu yapan Sultan Fatih'in şiirinde neticede ele aldığımız makalenin bölgesel tanığı olan Denizli müftüsünün Kurtuluş savaşını ilanında ve Sarayköy Hatıralarını kaleme alan Emin Arslan'ın eserinde kendisini bulan ve düşmana karşı kıyamı ifade eden en müstesna fikhî kavramlardandır. Keza cihat kavramının ele aldığımız makale bağlamında en hayati fonksiyonun Müftü Ahmet Hulusi Efendinin hitabesinde görmekteyiz. O, toplumun aydınlatma ve teşkilatlandırma görevi bağlamında bunu hakkıyla ifade etmiş hem kendi hemşerilerinin hem de Türk milletinin gönlünde asude bir yer tutmuştur.

KAYNAKÇA

- ÖNKAL, Ahmet -Nebi Bozkurt. “Cami”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/45-46. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1993.
- APAK, Adem. *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi (I)*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2014.
- APAK, Adem. *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi (I)*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2014.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi. *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Çelik yayınları, 1. Basım, 2013.
- COŞKUN, Alptekin. “Anadolu Türk Devletleri (Türklerin Müslüman Olmaları)”. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1992.
- TOKAT, Emin Aslan. *Millî Mücadelede Sarayköy Hatıralarım*. Ankara: Sarayköy Belediyesi Yayınları, 2017.
- ESKİCİOĞLU, Osman. *Millî Mücadele’de Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu Bildirileri*. Denizli: Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2011.
- GAZZÂLÎ. *Mustasfâ*. çev. H. Yunus Apaydın. İstanbul: Klasik, 2. Basım, 2017.
- HAMİDULLAH, Muhammed. *el-Vesâiku’s-Siyâsiyye*. çev. Vecdi Akyüz. İstanbul: Kitabevi, ts.
- HAMİDULLAH, Muhammed. *İslam Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayınları, ts.
- HAMİDULLAH, Muhammed. *İslam Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayınları, ts.
- İBN HALDÛN. *Mukaddime*. Dâire- matbaa-i şarkiyye, ts.
- İBN RÜŞD, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtub. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muhtesid*. Kahira: Dâru'l-Hadîs, 1425.

- JONS, Pedersen. “Mescid”. *MEB İslam Ansiklopedisi*. C. 8. Eskişehir: Milli Eğitim Basımevi, 1997.
- KARATEPE, Şükrü. *Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti/ Devlet Yönetimi*. İstanbul: İz Yayıncılık, ts.
- GÖZ, Kemal -Fatih İbiş-Mustafa Türkan (ed.). *Şehir ve Erdem*. Ankara: Fecr Yayınları, 2017.
- KÖKSAL, Cüneyt. *Fıkıh ve Siyaset*. İstanbul: Klasik Yayınları, 1. Basım, 2016.
- KUDÛRÎ, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer el-*Muhtasaru'l-Kudûrî fi fıkhi'l-Hanefî*. thk. Kâmil Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1418.
- MAHMESÂNÎ, Subhi Recep. *İslam Hukuk Felsefesi*. çev. Yaşar Çolak, İbrahim Paçacı, Dursun Aygün, Mustafa Baş, Ömer Gülден. Ankara: Türkiye İlahiyatçılar Birliği Vakfı, 1. Basım, 2009.
- MİROĞLU, İsmet. “Osmanlılar (Fatih Devrinde Osmanlı İmparatorluğu)”. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1992.
- ESED, Muhammed. *Kur'an Mesajı*. çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- ÖZEL, Ahmet. “Cihad”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/531-534. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1993.
- SARIKOYUNCU, Ali. *Millî Mücadele'de Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu Bildirileri*. Denizli: Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2011.
- SARUHAN, Müfit Selim. “Ahlak ve Erdem'in İnşası”. *İslam Felsefesi Tarihi I*. ed. Bayram Ali Çetinkaya. Ankara: Grafiker Yayınları, 2. Basım, 2016.
- SELAHATTİN, Elibol. *Felsefe*. Ankara: Semih Eğitim Kültür Yayınları, 1995.
- ŞENTÜRK, Recep. *İslam Dünyasında Modernleşme ve Toplum Bilim*. İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Basım, 2016.

GÖLCÜK, Şerafettin -Süleyman Toprak. *Kelam*. Konya: Tekin Yayınları, 1991.

TEKTAŞ, Nazım. *Çadırdan Saraya-Saraydan Sürgüne*. İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, ts.

YAZICI, Nesimi. *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*. Ankara: TDVY, 2001.

YILDIZ, Hakkı Dursun. “Anadolu Türk Devletleri (Türklerin Müslüman Olmaları)”. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1992.

“Edebiyat Tarihi: Fatih Sultan Mehmet - Cihad Gazeli [İmtisali Cahidu Fillah]”. <https://www.youtube.com/watch?v=WWX61oeTNdg>: Kanal a. Yayın Tarihi 23 Haziran 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=WWX61oeTNdg>

Milli Mücadele’de Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu Bildirileri, ts.